

Олександр Кравчук
(Вінниця)

ПОЛІТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ЛІДЕРІВ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто еволюцію політичних програм лідерів чехословацького визвольного руху – К. Крамаржа і Т.Г. Масарика. Показано появу ідеї розв'язання чеського питання поза межами Австро-Угорщини. Найбільш ґрунтовно цю програму розробив вчений і політик Т.Г. Масарик. Еволюція поглядів Масарика від проімперських переконань до ідеалу національної незалежності втілює у його нову, чехословацьку державницьку програму.

Ключові слова: Велика війна, Австро-Угорщина, чехословацький визвольний рух, К. Крамарж, Т.Г. Масарик.

Актуальним завданням історичної науки є дослідження історичного спадку Першої світової війни. Його частиною стало повернення на історичну арену чехів і словаків, які внаслідок війни здобули незалежність і утворили спільну державу – Чехословацьку республіку. Зазначений процес мав свої складнощі, супроводжувався значною боротьбою державотворчих проєктів. В сучасній українській історіографії зазначена проблематика висвітлена лише частково, що й обумовило постановку мети статті – розкрити розвиток політичних концепцій К. Крамаржа і Т.Г. Масарика – лідерів чехословацького визвольного руху в роки Першої світової війни.

Початок Великої війни став катастрофою для чеської політичної стратегії австрославізму, означав втрату перспективи федералізації і демократизації Дунайської монархії. Цієї стратегії дотримувалися до 1914 р. всі провідні політичні сили чеського суспільства – аграрії (А. Швегла), національні соціалісти (В. Клофач), молоді (К. Крамарж), соціал-демократи (Б. Шмераль), Чеська прогресивна партія (Т.Г. Масарик)¹. З початком світової війни чеські політики постали перед можливістю перемоги ідеї пангерманізму. Незважаючи на безперерйне проведення мобілізації у липні-серпні 1914 р., чеське суспільство без ентузіазму сприйняло початок світового конфлікту, не проявило військового піднесення, що мало місце, зокрема, серед представників німецьких середніх верств і інтелігенції в монархії Габсбургів². Загалом, чеські політики не виступили зі спільною заявою лояльності щодо Австро-Угорщини³. «Не будемо робити нічого, що могло би дати привід, ніби ми підтримуємо війну», – закликав К. Крамарж, лідер Чеської національної партії свободи думки (младочехи)⁴.

В цей час громадсько-політичне життя в Ціслейтанії та, зокрема, в чеських землях, припинилося. Почалися репресії проти чеських політиків. «У Празі була політична пустеля», – згадував Масарик⁵. В таких умовах прагнення попередити реалізацію пангерманістської програми обумовило появу стратегії розв'язання чеського питання поза межами Австро-Угорщини. Її розробили

К. Крамарж і професор Т.І. Масарик, які ще до Першої світової війни пов'язували підвищення політичного статусу земель «Корони Св. Вацлава» з винесенням чеського питання на міжнародний рівень⁶.

Оцінки Великої війни зазначеними політиками різнилися. Лідер младочехів К. Крамарж (1860-1937) 4 вересня 1914 р. в газеті «Narodní listy» опублікував статтю, в якій назвав військовий конфлікт зіткнення германства і слов'янства, зазначав, що він буде доленосним і невпізнанно змінить карту Європи. Крамарж був переконаний, що Росія вступила у війну з єдиною метою – звільнити своїх слов'янських братів⁷.

Розв'язання чеського питання поза межами Австро-Угорщини вперше було представлено К. Крамаржом у проекті Слов'янської імперії, розробленого ще у травні 1914 р. Власне над ідеєю слов'янської федерації Крамарж розмірковував ще у 1890 р.⁸. Його політичний проект зразка 1914 р. передбачав утворення Чеського королівства (з словацькими землями) у статусі союзної держави Слов'янської імперії на чолі з російським імператором. Фактично це був проект виходу Чехії та Словаччини зі складу Габсбурзької імперії і їх входження у Слов'янську імперію. Ця імперія мала складатися з окремих слов'янських королівств: Росії, Польщі, Чехії, Болгарії, Сербії та Чорногорії. Чеське королівство повинно було бути пов'язане з Росією федеральними відносинами (спільними мали бути зовнішня, оборонна і фінансова політика), митним союзом, але зберегти повну автономію у внутрішніх справах. Імперія уявлялась Крамаржу конституційною монархією з виборним монархом і виборним чеським віце-королем⁹.

Ідея Слов'янської імперії сприймалася скептично навіть самими росіянами. Російський посол у Відні Шебеко ще перед війною назвав цей проект чистою фантазією¹⁰. Негативно оцінював партію младочехів російський консул в Празі, який у травні 1914 р. критикував її одностороннє розуміння завдань Росії в слов'янському питанні і наголошував на зацікавленості партії Крамаржа щодо економічного проникнення в Росію¹¹.

Після початку світової війни проект Слов'янської імперії зазнав певних змін. Младочеська група навколо Крамаржа збільшила свої уявлення про територію Чеського королівства. Була висунута ідея приєднання до нього пруської та австрійської Сілезії, Нижньої та Верхньої Австрії. У такому випадку чисельність населення Чеського королівства перебільшувала б 20 млн. осіб, з яких чехів і словаків було б менше 50% – приблизно 9 млн. Така держава була б схожа на велику центральноєвропейську чеську державу часів Карла IV. Але вона не могла бути названа чеською і словацькою національною державою, тому що в ній було б більше власне німців і угорців¹².

Восени 1914 р. Крамарж відновив контакти з представником Санкт-Петербурзького телеграфного агентства у Швейцарії В. Сватковським, за посередництвом якого передавав Росії таємні відомості про стан в Австро-Угорщині¹³. Крамарж очікував

приходу в Чехію російських військ, відмовився емігрувати, що пропонував йому інший провідний діяч визвольного руху чехів і словаків, вчений і політик Т.Г. Масарик.

Реалізація проекту Крамаржа стало нереальною після втрати Росією можливості звільнити чеські і словацькі землі¹⁴. Успішний горлицький контрнаступ німецьких і австро-угорських військ, під час якого було «поховано надії на російську окупацію чеських країв»¹⁵, супроводжувався початком політичних репресій з боку Відня, який взяв курс на придушення чеської опозиції. 21 травня 1915 р. серед інших чеських лідерів було арештовано К. Крамаржа, що сильно послабило внутрішнє антиавстрійське угруповання¹⁶. Крамаржа засудили до смертної кари за звинуваченням у державній зраді (виконання вироку було відкладено, а у липні 1917 р. новий імператор Австро-Угорщини Карл I амністував Крамаржа)¹⁷.

В умовах політичних репресій чеська політика в Австро-Угорщині буда фактично паралізована. Єдиною можливістю продовжувати політичну діяльність було емігрантське середовище. Власне в еміграції й розгорнув свою діяльність вчений і політик Т.Г. Масарик (1850-1937). Він був лідером невеликої Чеської прогресивної партії, яку представляв у парламенті Ціслейтанії. Ще до війни Т.Г. Масарик розробив політичну ідеологію чеського народу¹⁸, змістом історії якого вважав боротьбу за ідею гуманізму. Масарик спочатку підтримував концепцію австрославізму і вважав, що чеське питання має бути розв'язане шляхом демократизації та федералізації Дунайської монархії. Велика війна докорінно змінила політичну концепцію Масарика. 20 серпня 1914 р. у часописі «*Naša doba*» він опублікував статтю «Війна». Характер війни Масарик вбачав насамперед у боротьбі великих держав за світове панування¹⁹. Відзначимо, що наведені ним в статті статистичні відомості свідчили про стратегічну перевагу Антанти.

Загалом, світову війну Т.Г. Масарик вважав виявом кризи європейської цивілізації. Кризу, на його думку, переживали всі нації, а особливо – німецька, пангерманістські і мілітаристські політики якої в Німеччині та Австро-Угорщині спричинили війну. Масарик дійшов висновку, що війна з боку країн Антанти є оборонною і морально виправданою. Виходячи з цього, політичним змістом світової війни Масарик вважав боротьбу демократичних країн Антанти з абсолютистськими, багатонаціональними імперіями.

Після Сараєвського вбивства Масарик вважав, що Австро-Угорщина має законне право вимагати від Сербії пояснень, але не нав'язувати їй розслідування і зрештою – воєнного ультиматуму. Останні вимоги Масарик називав самогубством для монархії та розраховував на дипломатичне розв'язання конфлікту²⁰. Він продовжував на це сподіватися навіть після початку війни²¹. Проте сам напад Австро-Угорщини на Сербію не став для нього несподіванкою. Після Балканських війн Т.Г. Масарик очікував великого військового конфлікту в Європі. Розв'язання війни Австро-Угорщиною для Масарика означало її моральну і політичну дискре-

дитацію. Відхід від габсбурзької ідеї у політика посилювався протиавстрійськими переконаннями народу, про що свідчила позиція чехів у складі армії Австро-Угорщини (заворушення, повстання, здачі в полон). Ці моральні міркування («наші люди йдуть на війну або до в'язниці, а ми, депутати, сидимо вдома»²²) спричинили до внутрішнього діалогу реформатора з революціонером²³.

Еволюція поглядів Масарика від проімперських переконань до ідеї державної незалежності втілювалась у його нову, чехословацьку програму. Крім ідеї самостійності радикальність цієї програми полягала в об'єднанні чеського питання зі словацьким. Масарик розглядав бездержавність чехів і словаків в контексті світової проблеми пригнічених «малих націй» Центрально-Східної Європи. Її розв'язання передбачало поразку Німеччини, поділ Австро-Угорщини на основі принципу національного самовизначення та формування нового постімперського простору. Він уявлявся як система демократичних незалежних великих держав і держав «малих націй». Серед новостворених держав Центральної Європи мало бути Чеське королівство, що повинно було включати також словацькі землі.

З метою винести чеське і словацьке питання на міжнародний рівень у грудні 1914 р. Масарик став емігрантом (спочатку він виїхав до Італії, а на початку 1915 р. – до Швейцарії). Доленосним у розпочатій Масариком чехословацькій визвольній акції, стало рішення політика пов'язати її з демократичними країнами Заходу. «Я очікував ..., що доля Європи буде вирішуватися на Заході, а не в Росії ...», – згадував політик²⁴. Крім того, це було наслідком критичного сприйняття русофільства. Масарик вважав слов'янську концепцію Крамаржа фантазією і наслідком ідеалізації царської Росії²⁵, не покладав надії на визволення чехів і словаків росіянами, вважав, що головними для Петрограду є геополітичні інтереси, зокрема, контроль над протоками Босфор і Дарданелли²⁶. До того ж, політик не виключав ймовірності вибуху революції у знесиленій війною Росії, як це мало місце під час її військового конфлікту з Японією у 1904-1905 рр. Навесні 1915 р. Т.Г. Масарик зумів об'єднати чеські і словацькі емігрантські громади програмою антиавстрійської визвольної боротьби, став лідером чехословацького закордонного визвольного руху²⁷. Відзначимо, що емігрантські об'єднання самостійно фінансували визвольну акцію. У 1914-1918 рр. на зазначені потреби вони зібрали, зокрема, в США, приблизно 974 тис. доларів²⁸.

У вересні 1915 р. Масарик переїхав до Великої Британії, яку вважав політичним центром Антанти²⁹. Там він отримав можливість викладати в одному з вищих навчальних закладів Лондона – Королівському коледжі. Вступаючи на посаду професора цього закладу 19 жовтня 1915 р. Масарик прочитав лекцію «Проблема малих народів в європейській кризі». У ній Масарик докладно ознайомив британську громадськість з визвольними прагненнями бездержавних націй Центрально-Східної Європи. У здійсненні великої реконструкції Європи політик вбачав позитивне завдання війни³⁰.

14 листопада 1915 р. за підписом Т.Г. Масарика був опублікований маніфест новоствореного Чеського закордонного комітету, в якому декларувалася мета здобуття державної незалежності чехів та словаків і оголошувалася війна Австро-Угорщині³¹. Це стало офіційним початком самостійної зовнішньополітичної акції Масарика³². Це був унікальний випадок в історії тодішньої Європи. Йшлося про руйнування Австро-Угорщини – великої держави, яку інші держави хотіли зберегти. Самі Масарик і Бенеш були представниками народу, невідомого європейським дипломатам і широкій громадськості. До того ж, лідери закордонної протигабсбурзької акції прагнули залучити до неї словаків, які жили тисячу років в угорській державі³³.

Чеський закордонний комітет став провідним еміграційним центром визвольної акції. Його очолив Масарик, а до керівництва також увійшли чехи Й. Дюріх і Е. Бенеш, словак М.Р. Штефанік. Місцем перебування комітету став Париж. В Британії, Італії, Швейцарії, Росії були створені філії, які займалися пропагуванням ідеї визволення чехів і словаків.

Домінування в британському політикумі ідеї збереження Австро-Угорщини сприяли переорієнтації чехословацького руху на Францію, яка виявила зацікавлення Чеським закордонним комітетом і можливістю створення чеських збройних формувань. Разом з цим, відбувалася подальша еволюція політичної концепції Т.Г. Масарика. На зміну ідеї створення незалежного Чеського королівства (з приєднанням Словаччини) Масарик розробив республіканську чехословацьку державницьку програму. Республіка найбільш повно відображала політичний ідеал Масарика про державу «гуманної демократії». За Масариком, демократія як «загальне переконання», динамічний «світовий погляд», була б певною комплексною відповіддю на виклики кризи модерної доби. До того ж, республіканську ідею мала посилювати непопулярність в чеському суспільстві головних монархічних інституцій – володаря, війська, церкви і шляхти³⁴.

Перший успіх чехословацький рух здобув у Франції³⁵. У лютому 1916 р. Масарик був офіційно прийнятий прем'єр-міністром Франції А. Бріаном, якому був переданий меморандум під назвою «Пангерманська Центральна Європа або вільна Чехія?». У документі Масарик пояснював важливість підтримки визвольних прагнень чехів і словаків загрозою пангерманізму. Політик підкреслював: «Пангерманській «Серединній Європі» союзники повинні протиставити свою, вільну Центральну Європу». Загалом, Бріан підтримав презентовану політичну програму Масарика³⁶. В основі цієї програми лежала ідея політичного союзу чехів і словаків. Як символ цієї ідеї використовувався термін «чехословацький». Масарик прагнув презентувати чехів і словаків на Заході єдиною політичною нацією з двома етнічними та мовними гілками – чеською і словацькою. Власне виявом цього була реорганізація 26 лютого 1916 р. Чеського закордонного комітету на Чехословацьку національну раду³⁷.

Вирішальними в успіху чехословацької визвольної акції були 1917 р. і 1918 р.³⁸. Цей період був для чеських емігрантів надзвичайно складним, пов'язаним зі спробами Антанти укласти сепаратний мир з Австро-Угорщиною. Певні зустрічні кроки в цьому контексті здійснював новий імператор Австро-Угорщини Карл I. Призначення у грудні 1916 р. головою уряду Ціслейтанії і міністром закордонних справ Австро-Угорщини представників чеської шляхти – відповідно графа Г. Клам-Мартінеца і графа О. Черніна, австрійська політика прагнула представити в тому сенсі, що чехи посіли в системі влади провідне становище в монархії і цим самим наголосити на безпідставності дій чеських емігрантів³⁹.

Втім, успіхом чеської еміграції стало те, що представники Антанти 10 січня 1917 р. однією з цілей війни проголосили звільнення «чехословаків від іноземного панування»⁴⁰. Під тиском Відня Чеський союз (об'єднання чеських депутатів парламенту Ціслейтанії) 24 січня 1917 р. дезавував акцію Масарика⁴¹, але це не зупинило наростання популярності ідей останнього власне в Чехії. Суттєво вплинула на цей процес Лютнева революція в Росії, що засвідчила можливість падіння монархії. Навіть політична амністія чеським політичним діячам (завдяки їй Крамарж повернувся до активної політики і заснував партію Чеська державно-правова демократія, програмою якої було здобуття незалежності чехів і словаків) і відновлення роботи парламенту Ціслейтанії не посилювало австрофільство чеських політиків. 30 травня 1917 р. Чеський союз виступив в Імперській раді за ліквідацію дуалізму, «перетворення Габсбурзької імперії у союзню державу вільних і рівноправних національних держав», серед яких – держави чехів і словаків⁴². Через словацьке питання чеську заяву не сприйняли угорські депутати, а вимоги історичних кордонів, що означали включення до неї судетсько-німецьких територій, німецьких партій. В урядовій відповіді 13 червня 1917 р. вимоги Чеського союзу були відхилені⁴³. Принципи австро-угорського примирення 1867 р. були перепорою для подальшого реформування структури монархії⁴⁴. З огляду на це, 25 липня 1917 р. Чеський Союз відмовився від переговорів щодо зміни конституції⁴⁵.

У цей час Масарик приїхав в революційну Росію, де прагнув прискорити формування збройних одиниць з чехів і словаків-добровольців і військовополонених як основи армії майбутньої чехословацької держави. Прикметно, що саме з демократичною Росією Масарик пов'язував надію на підтримку чехословацького руху, адже царська Росія не уклала жодного зобов'язуючого документу з чеськими емігрантами⁴⁶. В Росії Масарик спостеріг глибоку внутрішню кризу, стверджував, що «в російському хаосі ідеал свободи, рівності та братерства часто розуміли дещо анархічно»⁴⁷. У телеграмі газеті «Times» 25 травня 1917 р. Масарика ставив під сумнів подальшу участь Росії у військових діях⁴⁸. Політик вирішив зосередитися на формуванні Чехословацького корпусу з метою посилення позицій визвольного руху.

У 1918 р. ідея Масарика щодо надання незалежності бездержавним ідеям Центрально-Східної Європи як політичної передумови розв'язання світової кризи, стала складовою частиною програми Антанти щодо облаштування повоєнного світу. На той час Т.Г. Масарик зумів в революційній Російській державі створити Чехословацький корпус, що розташовувався на території автономної України. Керівництво Центральної Ради і УНР підтримувало чехословацькі визвольні прагнення. Загалом, за 1914-1918 рр. чехословацькі підрозділи також були створені в складі армій Франції та Італії (в Росії було 92 тис. легіонерів, Франції – 12 тис., Італії – 24 тис.⁴⁹). Формування цих підрозділів в складі армій країн Антанти, бойові дії Чехословацького корпусу проти більшовиків у Сибіру сприяли визнанню у червні-вересні 1918 р. Францією, Великою Британією і США права чехів і словаків на створення власної держави. На той час державотворча концепція Масарика здобула підтримку і серед більшості політичного представництва чехів і словаків. Це уможливило здійснення національно-демократичної революції 28-30 жовтня 1918 р., результатом якої було створення Чехословацької республіки. Її загальновизнаним державним лідером став Т.Г. Масарик.

Отже, здобуття державності чехами і словаками стало реалізацією радикальної політичної програми лідера Чеської прогресивної партії Т.Г. Масарика, яка була ґрунтовно розроблена, орієнтована на європейські демократичні політико-правові цінності і в умовах сприятливої міжнародної ситуації восени 1918 р. почала втілюватися у життя.

Примітки:

1. Urban O. *Česká společnost 1848 – 1918* / O. Urban. – Praha : Svoboda, 1982. – S. 548.
2. Galandauer J. *Češi a «valečné nadšení» na prahu Velké války* / J. Galandauer // *Historická sociologie*. – 2014. – Č. 2. – S. 86-91.
3. Чехия и Словакия в XX в. : очерки истории : в 2 кн. – М. : Наука, 2005. – Кн. 1. – С. 51.
4. Peroutka F. *Budování státu. I–II (1918-1919)* / F. Peroutka. – Praha : Academia, 2003. – S. 30.
5. Masaryk T.G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918* / T.G. Masaryk. – Praha : Masarykův ústav AV ČR, Ústav T.G. Masaryka, o.p.s., 2005. – S. 15.
6. Galandauer J. *Vznik Československe republiky 1918. Programy, proektý, perspektivy* / J. Galandauer. – Praha : Svoboda, 1988. – S. 31.
7. Влчек Р. Сопоставление взглядов Т.Г. Масарика и К. Крамаржа. Разница в понимании помощи русским эмигрантам / Р. Влчек // *Русская акция помощи в Чехословакии: история, значение, наследие* / составители: А. Бабка и И. Золотарев. – Прага : Национальная библиотека Чешской Республики – Славянская библиотека; гражданское объединение «Русская традиция», 2012. – С. 25.
8. Серапионова Е.П. Карел Крамарж – политик нескольких эпох / Е.П. Серапионова // *До и после Версаля. Политические лидеры и идея национального государства в Центральной и Юго-Восточной Европе*. – М. : Индрик, 2009. – С. 348.

9. Там же.
10. Поп И.И. Нарастание внутриполитического кризиса в Австро-Венгрии и усиление ее зависимости от Германии / И.И. Поп // «Дранг нах Osten» и народы Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы 1871-1918 гг. – М. : Наука, 1977. – С. 210-211.
11. Ненашева З.С. Масарик и Крамарж как идеологи славянского единства в восприятии российского консула в Праге / З.С. Ненашева // Славянский альманах, 1999. – М. : Индрик, 2000. – С. 126.
12. Galandauer J. Vznik Československe republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy... – S. 24-25.
13. Серапионова Е.П. Карел Крамарж – политик нескольких эпох... – С. 348.
14. Galandauer J. Vznik Československe republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy... – S. 29, 35.
15. Masaryk T.G. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918... – S. 54.
16. Серапионова Е.П. Карел Крамарж и Россия. 1890-1937 годы: Идеиные воззрения, политическая активность, связи российскими государственными деятелями / Е.П. Серапионова. – М. : Наука, 2006. – С. 267.
17. Чехия и Словакия в XX в... – С. 54.
18. Zeman Z. Edvard Beneš: politický životopis / Z. Zeman. – Praha : Mlada fronta, 2009. – S. 30.
19. Masaryk T.G. Válka a revoluce I. Články – memoranda – přednášky – rozhovory. 1914-1916. / T.G. Masaryk. – Praha : Ústav T.G. Masaryka, o.p.s., Masarykův ústav AV ČR, 2005. – S. 11-27.
20. Masaryk T.G. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918... – S. 15; Soubigou A. Tomáš Garrigue Masaryk / A. Soubigou. – Praha : Paseka, 2004. – S. 158.
21. Чапек К. Бесіди з Томашем Масариком / К. Чапек ; пер. з чеськ. Л. Кіцила ; післяс. М. Нагорняка. – Львів : Астролябія, 2010. – С. 131.
22. Там само.
23. Kovtun I. Masarykův triumf. Příběh konce velké války / I. Kovtun. – Praha : Odeon, 1991. – S. 28.
24. Masaryk T.G. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918... – S. 42.
25. Olivová V. Dějiny první republiky / V. Olivová. – Praha : Karolilinium, 2000. – S. 15.
26. Masaryk T.G. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918... – S. 330.
27. Ibid. – S. 49, 66.
28. Ibid. – S. 74.
29. Ibid. – S. 64.
30. Ibid. – S. 75.
31. Ibid. – S. 69, 77.
32. Olivová V. Dějiny první republiky / V. Olivová. – Praha : Karolilinium, 2000. – S. 19.
33. Zeman Z. Edvard Beneš: politický životopis / Z. Zeman. – Praha : Mlada fronta, 2009. – S. 34.
34. Ludwig E. Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem / E. Ludwig. – Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. Ústav T.G. Masaryka, 2012. – S. 195.
35. Masaryk T.G. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918... – S. 126.
36. Поп И.И. Нарастание внутриполитического кризиса в Австро-Венгрии и усиление ее зависимости от Германии... – С. 214.
37. Opat J. Průvodce životem a dílem T.G.Masaryka. Česká otázka včera a dnes / J. Opat – Praha, Ústav T.G. Masaryka, 2003. – S. 274.
38. Masaryk T.G. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918... – S. 246.
39. Olivová V. Dějiny první republiky / V. Olivová. – Praha : Karolilinium, 2000. – S. 22.

40. Ibid. – S. 23.
41. Masaryk T.G. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918... – S. 104.
42. Galandauer J. Vznik Československe republiky 1918. Programy, proekty, perspektivy... – S. 288.
43. Ibid. – S. 85.
44. Виноградов В.Н. На руинах многонациональных империй / В.Н. Виноградов // Первая мировая война. Пролог XX века / ответст. ред. В.А. Мальков. – М. : Наука, 1999. – С. 332.
45. Masaryk T.G. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918... – S. 171.
46. Ibid. – S. 330.
47. Ibid. – S. 134.
48. Ibid. – S. 110.
49. Ibid. – S. 222.

Olexandr Kravchuk

**THE POLITICAL CONCEPTIONS OF LEADERS OF CZECHOSLOVAK
LIBERATION MOVEMENT DURING THE FIRST WORLD WAR**

In the article are considered evolution of the political programs of leaders of the Czechoslovak liberation movement – K. Kramarz and T.G. Masaryk. Showing emergence of the idea of solving the Czech question outside the Austro-Hungary. The most thoroughly developed this program scientist and politician T.G. Masaryk. The evolution of Masaryk pro-imperial beliefs of the ideal of national independence embodied in his new, Czechoslovak state program.

Key words: *The Great War, Austria-Hungary, Czechoslovak liberation movement, K. Kramarz, T.G. Masaryk.*

Александр Кравчук

**ПОЛИТИЧЕСКИЕ КОНЦЕПЦИИ ЛИДЕРОВ ЧЕХОСЛОВАЦКОГО
ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ В ГОДЫ
ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ**

В статье рассмотрено эволюцию политических программ лидеров чехословацкого освободительного движения – К. Крамаржа и Т.Г. Масарика. Показано появление идеи решения чешского вопроса вне границ Австро-Венгрии. Наиболее основательно эту программу разработал ученый и политик Т.Г. Масарик. Эволюция взглядов Масарика от проимперских убеждений к идеалу национальной независимости воплотилась в его новую, чехословацкую государственную программу.

Ключевые слова: *Великая война, Австро-Венгрия, чехословацкое освободительное движение, К. Крамарж, Т.Г. Масарик.*

Отримано: 18.06.2016.